8D04110 – Экономика мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін диссертациясына

АҢДАТПА

ҚАНАШАЕВ ДАУЛЕТ ЕСЕНБАЙҰЛЫ

ТАҚЫРЫБЫ: ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ЦИФРЛАНДЫРУДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КІЛЕМ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Кілем жасау көнеден келе жатқан қолөнер, алайда салада цифрландырудың келуімен салаға жаңа инновациялар енгізуге мүмкіндік туды. Кілем өндірісін жаңа деңгейге көтеру үшін сандық технологияны пайдалану бірегей және шығармашылық мүмкіндіктер ұсынады.

Қасым-Жомарт Тоқаев өз 2024 жылғы Қазақстан Республикасы халқына Жолдауында цифрландыру ісіне және инновацияны енгізу мәселелері бойынша: «Қазақстан цифрландыру саласында қол жеткізген жетістіктерін еселей түсуге тиіс. «Электронды үкімет» платформасына жасанды интеллект технологиясын барынша енгізу қажет. Қазақстан жасанды интеллектіні кеңінен қолданатын және цифрлық технологияларды дамытып жатқан елге айналуға тиіс. Бұл – Үкіметтің басты міндетінің бірі. Парламент депутаттарын осы жұмысқа атсалысуға шақырамын.» - деп ерекше тоқтап өткен болатын.

Сондықтан цифрлық экономиканы енгізу деңгейінде кілем өндіруші кәсіпорынның өндірістік процесін цифрландыруды қолдану бойынша жүргізіліп жатқан жұмыс жағдайында олардың қызметінің әдістері мен тетіктерін әзірлеу ерекше маңызға ие.

Диссертациялық жұмыс тақырыбының өзектілігі мыналарға байланысты: цифрлық технологияларды енгізу бойынша шаралардың жоғары маңыздылығы мен экономикалық мақсатқа сай болуы, цифрлық өндіріс технологияларын енгізу кезінде жұмыс істеу тетіктерін әзірлеу қажеттілігі, цифрлық технологияларды енгізу шараларының экономикалық тиімділігін бағалау әдістерін әзірлеу қажеттілігі.

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасында цифрлық технологияларды енгізудегі кілем өндіруші кәсіпорындардың жұмыс істеуінің ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктері төңірегіндегі практикалық тәжірибе талданды.

Ғылыми зерттеу дәрежесі. Инновацияларға негізделген даму мәселелерін зерттеу көптеген қазақстандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан. Оның ішінде, инновациялық процестерді дамытудың бастапқы теориялық және әдістемелік ережелері белгілі ғалымдардың: Т.Брайан, Дж.Брайт, Ф.Валента, М.Портер, Б.Санто, Б.Твисс, М.Тодаро, М.Хучек, Э. Чемберлин, И. Ансофф, Ф. Хайек, Дж.Шумпетер және т.б. еңбектерінде берілген

Кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалауға ресейлік ғалымдар А.Федонин, А. Юданов, В. Жуковская, Л.Федулов, А.Гринев, С.Ильяшенко, Г.Л. Азоев, Н.Краснокутская, С. Алябьев, Д. Голощапов, В.Клинцов, А.Ю. Пашкевич, И.В.Рябов, О.Н.Мельников және басқалардың еңбектері арналған.

Сонымен қатар, инновациялық белсенділікті арттыру мәселесінің зерттелу дәрежесін Қазақстан Республикасының ғалымдары: М.Б.Кенжегузин, А. Есентүгелов, А.Х. Ерәлі, Қ.Е. Ертаев, Р.С. Каренов, А.Қ. Қошанов, Ж.С. Райымбеков, О.С. Сәбден, Ә.Ә. Сатыбалдин, Р.К. Ниязбекова, Е.Б. Жатканбаев, А.С. Абен, У.Б. Баймуратовтың ғылыми еңбектері аясында байқауға болады.

Қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде өндірістік ресурстарын (негізгі өндірістік қорлар мен физикалық және интеллектуалдық адам еңбегінің ресурстары) инновациялық жаңарту мәселесі өте аз қозғалғанын атап өткен жөн.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта инновациялық дамуды басқарудың теориялық және практикалық мәселелеріне көп көңіл бөлінуіне қарамастан, кілем өндірісі деңгейінде бұл мәселенің бірқатар тұжырымдамалық және әдістемелік аспектілері зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Зерттеу жұмысының мақсаты - кілем өндірісінде цифрлық технологияларды қолдана отырып кәсіпорынның инновациялық белсенділігін арттыру бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Зерттеу жұмысының міндеттері. Зерттеу мақсаттарына жету үшін келесі ғылыми мәселелердің шешімдері қарастырылды:

- әлемдік экономиканың интеграциялану жағдайында технологиялық процестерді цифрландыру бойынша кілем өнеркәсібінің өндірістік жаңаруын теориялық тұрғыдан негіздеу;
- кілем кәсіпорнындағы инновациялық әлеуетті пайдаланудың тиімділігі мен қалыптасуына әсер ететін негізгі факторларды анықтау;
- әлем елдеріндегі және Қазақстан Республикасы кілем өнеркәсібіндегі инновациялық әлеуетті арттыру мәселелеріне зерттеу жүргізу;
- кілем өнеркәсібіндегі инновациялық белсенділікті арттыру және технологиялық процестерді цифрландыру жұмыстарына талдау жасау;
- Қазақстан Республикасының кілем өнеркәсібі саласындағы инновациялық белсенділікті арттыру бойынша SWOT-талдау жүргізу арқылы кілем өнеркәсібіндегі процестерді цифрлық интеграциялауды мемлекеттік қолдаудың тиімді бағыттарын ұсыну;
- кілем өнеркәсібі субъектілерінің қайта құрылымдаудың ішкі көздерін инновациялық белсендіруге бағытталған ұсыныстар жасау.

Зерттеу нысаны - отандық тұңғыш кілем өндіру фабрикасы - «Бал Текстиль» ЖШС болып табылады.

Зерттеу пәні - кілем өндірісіне цифрлық технологияларды енгізу негізінде кәсіпорындағы экономикалық қарым-қатынастар.

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негіздері ретінде еліміздегі кілем және кілем бұйымдары нарығын реттеу мәселесі бойынша отандық және шетелдік ғалым-экономистердің ғылыми еңбектері, еліміздің заңдары, кілем бұйымдары нарығындағы мәселелерге қатысты ел Президентінің жарлықтары мен еліміздің үкіметінің қаулылары және статистикалық мекемелерінің ресми

мәліметтері алынды.

Зерттеу жұмысындағы қорытындылар мен тұжырымдамалар салыстырмалы талдау, материалдарды өңдеу, статистикалық талдау, экономикалық және математикалық болжамдау сияқты зерттеудің әдістерін қолданумен негізделеді.

Зерттеу жұмысының нормативтік-ақпараттық базасы.

- цифрлық технологияларды енгізу кезінде кілем өндіруші кәсіпорындардың жұмыс істеуіне қатысты Қазақстан Республикасының заңнамалық актілері, оның ішінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің және Қазақстан Республикасы Индустрия және сауда министрлігінің нормативтік құқықтық актілері;
- цифрлық экономиканы дамыту және Индустрия 4.0 бағдарламалары бойынша қазақстандық және шетелдік басылымдар.

Зерттеу нәтижелерінің ғылыми жаңалығы төмендегідей:

- әлемдік кілем нарығындағы жағдайларға және кілем нарығының инновациялық дамуына зерттеу жүргізу негізінде осы саладағы инновациялық белсенділікті арттыру қажеттілігі негізделді;
- кілем өндіруші кәсіпорынның инновациялық белсенділігіне және бәсекелестік ортада өндірістің тиімділігін арттыруға әсер ететін негізгі факторлар анықталды;
- Әлем елдеріндегі кілем нарығының даму динамикасы және Қазақстан Республикасындағы жеңіл өнеркәсіп, оның ішінде кілем өнеркәсібін саласының қазіргі жағдайы және инновациялық даму тенденциялары талданып, кілем өндірісіндегі инновациялық-инвестициялық қызмет бөлімдерінің өзара байланысы сарапталды;
- кілем өнеркәсібінде кәсіпорындық деңгейде технологиялық процестерді цифрландыру іс-шараларының әсерін талдауға мүмкіндік беретін регрессиялық талдау жасалынды;
- Қазақстан Республикасының кілем өнеркәсібі саласындағы инновациялық белсенділікті арттыру бойынша мемлекеттік қолдау іс-шараларының үлгісі ұсынылды;
- Қазақстан Республикасының кілем өнеркәсібіндегі инновациялық белсенділікті іске асыру тетіктері мен инновациялық белсенділікті арттыру сызбасы ұсынылды.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар:

- әлемдік кілем нарығының даму жағдайы және кілем өндірісіндегі технологиялық цифрландыру негізінде инновациялық белсенділіктің әлем бойынша динамикасы;
- кілем кәсіпорыны инновациялық белсенділігінің факторлары және олардың бәсекелестік ортада өндірістің тиімділігін арттыруға әсерлері;
- әлемдік кілем нарығының даму динамикасы және Қазақстандағы жеңіл өнеркәсіп саласының оның ішінде кілем өндірісінің қазіргі жағдайлары мен даму динамикасы, кілем өндірісіндегі инновациялық-инвестициялық қызмет бөлімдерінің өзара байланысының сызбасы;

- «Бал Текстиль» ЖШС кәсіпорнында кешенді ERP жүйесі негізіндегі арнайы бағдарламаны енгізу арқылы технологиялық процестерді цифрландыру іс-шараларының кәсіпорынның еңбек өнімділігіне әсерін талдау;

- Қазақстан Республикасының кілем өнеркәсібі саласының иновациялық белсенділігін арттыру бойынша SWOT-анализі негізіндегі кілем өнеркәсібінде инновациялық белсенділікті арттыруға ықпал ететін мемлекеттік қолдау іс-шараларының үлгісі;

- Кілем өнеркәсібіндегі инновациялық белсенділікті арттыру іс шараларының сызбасы.

Зерттеу жұмысының теориялық маңызы. Зерттеу нәтижелерінің теориялық маңыздылығы оның қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін цифрлық технологияларды енгізу негізінде кәсіпорынды дамытудың өндірістік процесін цифрландыру туралы ғылыми білімдерді дамытуда жатыр.

Зерттеу жұмысының практикалық маңыздылығы. Цифрлық технологияларды енгізу кезінде кілем өндіруші кәсіпорындарда зерттеу жұмысы барысында әзірленген шараларды қолдану мүмкіндігінде.

Зерттеу нәтижелерінің апробациясы. Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелері еліміздегі және халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, семинарларда, білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау комитеті ұсынған басылымдарда жарияланған.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі.

Кіріспе диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігін негіздейді, оның зерттелу дәрежесін ашады, шешілетін зерттеудің ғылыми мақсаты мен міндеттерін тұжырымдайды, зерттеу объектісі мен пәнін анықтайды, зерттеудің ғылыми жаңалығы мен практикалық маңыздылығын ашады.

«Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында инновациялық белсенділікті арттырудың теориялық негіздері» тақырыбындағы бірінші тарауда кәсіпорынның инновациялық қызметінің мәні мен түсінігі анықталған.

«Қазақстан Республикасының кілем өнеркәсібі кәсіпорындарында инновациялық белсенділікті арттырудың қазіргі жағдайына талдау» атты екінші тарауда кілем өнеркәсібіндегі кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейіне әсер ететін факторларға талдау жүргізілді. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейін бағалау әдістері зерттелді

«Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін арттырудың тиімді бағыттары» деп аталатын үшінші тарауында кәсіпорынның инновациялық белсенділік деңгейін бағалау әдістері ұсынылды, өнеркәсіптік кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейін бағалау алгоритмі әзірленді. Клем өнеркәсібіндегі инновациялық белсенділікті арттыру іс шараларының сызбасы ұсынылды.

Диссертациялық жұмыстың қорытындысында зерттеу нәтижелері жинақталып, негізгі қорытындылар мен ұсыныстар тұжырымдалады.

Зерттеу нәтижелерінің жариялануы.

Зерттеу жұмысы бойынша жалпы 3,8 б.т. болатын, 7 ғылыми еңбек жарық көрген.

Докоранттың жарияланымдарды дайындауға қосқан үлесінің сипаттамасы.

Диссертациялық зерттеу бойынша жалпы көлемі 3,8 баспа таба0 болатын, 7 бірлік ғылыми жұмыс, оның ішінде: 1 мақала – Scopus халықаралық рейтингтік дәйексөз базасына кіретін шетелдік журналдарда; 4 мақала – ҚР ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитетінің басылымдарында; 2 мақала халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда жарияланған.

1) «Organisational-economic mechanism for increasing the innovative activity of carpet industry enterprises in the digitalisation of technological processes» мақаласы цифрлық технологиялар мен заманауи өндірістік технологияларды интеграциялау үшін технологиялар секторына қатысты зерттеулер мен әзірлемелерге инвестицияларды ұлғайтуды негіздеуге арналған. Докторант бұл мақаланы басқа авторлармен бірлесіп жазды. 0,5 б.п. (автордың үлесі-0,15 б.п.)

2) «Digitalization assessment features in the carpet industry of Kazakhstan» мақаласында Қазақстанның отандық кілем өнеркәсібіне цифрландыру қарқынының әсері және жалпы қазақстанның кілем өнеркәсібінің кәсіпорындар құрамы беріледі. Бұл ғылыми жетекшінің басшылығымен жазылған. 0,69 б.п. (автордың үлесі – 0,138 б.п.)

3) «Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарын цифрландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері» мақаласында еліміздің кілем өнеркәсібінде цифрландыруды ұйымдастырудың экономикалық негіздері атап өтілді. Мақала ғылыми жетекшінің басшылығымен жазылған. 0,375 б.п. (автордың үлесі - 0,125 б.п.)

4) «Кілем өнеркәсібі кәсіпорындарындағы инновациялық белсенділікті бағалаудың математикалық әдістері» мақаласында өндірістік және қаржылық ресурстардың шектеулілігі жағдайында қолда бар ресурстарды ұтымды пайдалануда математикалық әдістерді қолдану тәсілдері айтылған. Мақала ғылыми жетекшінің басшылығымен жазылған. 0,81 б.т. (автордың үлесі – 0,26 п.л.).

5) «Цифрландыру кілем өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін арттыру факторы ретінде» мақаласында кілем кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін нарықта арттыру және пандемияның қолайсыз әсерінен шығу үшін инновациялық технологияларды барынша пайдалану керектігі зерттелді. Мақала басқа авторлармен бірлесіп жазылған. 0,69 б.п. (автордың үлесі – 0,23 б.т.).

6) «Innovative opportunities in the agro-industrial complex in modern realities» мақаласында өңдеуші салаларды инновациялық жаңғырту шараларының қажеттігі атап өтіледі. Мақаланы докторант ғылыми жетекшінің жетекшілігімен жазды 0,31 б.п., (автордың үлесі – 0,15 б.п.).

7) «Global digitalization as a driver of economic growth of Kazakhstan» мақаласы Қазақстанның экономикалық өсуінде ғаламдық цифрландырудың маңызын ашады. Мақаланы докторант ғылыми жетекшінің жетекшілігімен жазды 0,44 б.п., (автордың үлесі – 0,22 б.п.).